

RAZGOVOR SA ZORANOM VUKMANOM

Razgovarao: Davor Dijanović¹

ATEIZAM, ANTIATEIZAM, AGNOSTICIZAM

Zoran Vukman rođen je 28. kolovoza 1966. u Trogiru gdje trenutno živi. Srednju školu novinarskoga usmjerenja završio je u Splitu, a na Filozofskom fakultetu u Zadru diplomirao je filozofiju i ruski jezik i književnost. Nakratko je radio u srednjoj školi u Trogiru, da bi od početka devedesetih nakon kratke suradnje na Radio Splitu postao novinar dnevnoga lista „Slobodna Dalmacija“. U redakciji „Slobodne Dalmacije“ u Splitu prošao je sve faze novinarskoga posla, od gradske rubrike i unutarnje politike, deska i terena do urednika tjednoga priloga i uloge stalnoga kolumnista, odnosno političkoga komentatora i analitičara. Proteklih godina surađivao je kao urednik i komentator u nekoliko tjednika i na raznim portalima. Objavio je osam knjiga koje su se svojedobno nalazile na vrhu ljestvica čitanosti u Hrvatskoj: „Propast svijeta ili novo doba poganstva“, Verbum, 1997., „Kuda ideš, Hrvatska?“, Verbum, 2000., „Put u Balkaniju“, Verbum, 2001., „Stepinac, znak vremena“, 2002., vlastita naklada, „Hrvatska ni crvena ni crna“, Naklada Vukman d.o.o., 2003., „Pogled iza obzorja“, Joshua, 2011., „Bogoubojstvo zapada“, vlastita naklada, 2016., „Filozofija novoga početka“, vlastita nakla-

¹ univ. bacc. rel. int., Marina Getaldića 9, 43 000 Bjelovar, davor.dijanovic@gmail.com

da, 2018. S engleskoga je jezika preveo knjigu „Gora od sedam krugova“ Thomasa Mertona u izdanju Naklade Vukman, 2004., i s ruskoga jezika knjige „Smisao povijesti“ Nikolaja Berdjajeva u izdanju Verbuma i „Temelji duhovnoga života“ Vladimira Solovjeva, također u izdanju Verbuma. U svojoj novinarskoj i publicističkoj karijeri održao je niz tribina i predavanja o vjerskim i političkim temama po Hrvatskoj i dijaspori, govorio je i nastupao na televiziji i radiju, a proteklih desetak godina prisutniji je na internetu nego u tiskanim medijima.

Poštovani gosp. Vukman, zahvaljujemo Vam na razgovoru za dvanaesti broj „Obnove“ s temom „Antiteizam, agnosticizam i ateizam“. Molimo Vas da za naše čitatelje navedete osnovne razlike između pojmova „antiteizam“, „agnosticizam“ i „ateizam“.

Postoji tzv. novi ateizam, kao svojevrsni intelektualni stav liberalne ljevice, više salonskoga tipa, koji tobože dijalogizira s vjerom iako je napada sa pseudoargumentacijom. Za njega je vjera relikv prošliosti, stvar „nazadnjaštva“. Nešto preživljeno. Postoji i ateizam ravnodušnih. Ateizam koji je bezbojan, indiferentan, pasivan, nemilitantan, kod mnogih ljudi izraz vjerske ravnodušnosti i neznanja, za razliku od militantnoga ateizma koji je rođen u 18. stoljeću, razmahao se u 19., dok u 20. st. nije postao pokretač krvavoga boljševičkoga, komunističkoga pira. Rekao bih da je ateizam u tom agresivnom smislu antiteizam, pobuna protiv Boga, negiranje Boga. Stoga je opasna društvena pojava, psihopatološka, a pokazao se u zadnjih dvjesto godina i kao totalna katastrofa za čitav Zapad. Ateizam je najčešće dominantno militantna pojava, političko-ideološka pseudoreligija.

Onaj ateizam kao naizgled miroljubiv, u naše doba kao neki stav prava na ateizam, na nevjeru, proizlazi iz pasivne negacije Boga, no uvijek se u njemu probudi neka iracionalna, metafizička odbojnost prema vjeri i Crkvi. Usporedno s tim procesom, agnosticizam je danas postao popularan stav intelektualne religijske oportunisti. Pa kad neki „miroljubivi“ ateist nije baš siguran ili mu ne koristi njegov otvoreni ateistički stav, onda će se u društvu koje je većinski religiozno ograditi kao agnostik. Takvim se, recimo lažno predstavljao Ivo Josipović, dok u slučaju ubijenih širokobrijeških fratara nije iz njega izbio militantni titoistički ateizam koji opravdan užasan ratni zločin partizana nad fratrima, gov-

oreći kako je samostan bio legitiman vojni cilj!?

Naravno, ima ljudi koji su deklarirani neagresivni ateisti, koji bi rado povjerovali, ali ih nešto priječi, imaju stanovite ograde i jedan pošten agnostički stav. Nisam još susreo pravog ateista koji bi uistinu poštovao vjeru. Kod agnostika je to moguće. Kod pasivnih je ateista možda potreban neki unutarnji, dublji poticaj. Vjera je misterij, milost. No poseban je fenomen činjenica da se nakon svih krvavih -izama obnavlja ateizam u svojem modernom scijentističkom obliku, pri čemu se znanost zlorabi kao nova pseudoreligija i suprotstavlja se kršćanskoj vjerskoj tradiciji.

Moram podvući nedovoljno isticanu činjenicu da se ateistički materijalizam nije pojavio s Marxom, nego stoljeće ranije, još u vrijeme prosvjetiteljstva. Marx je samo jedna sustavnija faza u njegovu razvoju, dok nije operacionaliziran u socijalističkim i komunističkim pokretima. Dakle, kad se netko ponosno deklarira kao ateist, onda bi morao znati da komunistički ateizam kao najradikalniji antiteizam ima na svojem krvavom povijesnom kontu stotinjak milijuna ljudskih žrtava i tko zna koliko upropaštenih naraštaja, država, društava, obitelji, pojedinaca koji se nisu mogli realizirati u totalitarnim sustavima.

Na koncu, moglo bi se reći da svaki ateizam, pa tako i agnosticizam u nešto blažem smislu (jer agnostik ne negira Božju opstojnost nego ima „neutralan“ stav o nečemu o čemu ne može imati sigurnoga znanja, što je pak zatvoreni krug jer kako imati znanje o nečemu što nadilazi ljudski um i pripada području vjere), sadržava u sebi veću ili manju dozu antiteizma, aktivnoga ili pasivnoga suprotstavljanja svakom obliku teizma u društvu. Za mene osobno, danas biti ateist ne znači imati neku veliku pamet, jer pitam se, pogotovo za ateističke intelektualce, odakle im hrabrosti odbaciti tisućljeća kršćanske zapadne baštine, ne pročitati tolika velika djela, ne upoznati se s vlastitom poviješću – za to treba ili drskost ili glupost, oholost. Nitko danas nema pravo na ignoranciju i neznanje o našoj kršćanskoj tradiciji. Ako ništa ne zna o tome, čemu se onda suprotstavlja, s kim polemizira, s utvarama vlastita uma?

Prije dvije godine objavili ste knjigu „Bogoubojstvo zapada“. Gdje po Vama možemo vidjeti fenomen bogoubojstva Zapada, o kojemu je još

i Nietzsche govorio?

ATEIZAM, ANTIATEIZAM, AGNOSTICIZAM

Elaborirao sam sve u knjizi. Nietzscheom se bavim u dva poglavlja. Teško mi je sada sve to sažeti u nekoliko rečenica. Fenomen bogoubojstva, započeo u Francuskoj revoluciji, u 19. je stoljeću kroz nihilizam i ateizam već postao mentalno stanje, koje je Nietzsche opisao i vidio kao smrt Boga. On je predviđao, čak i zlokobno priželjkivao propast kršćanstva, prezreo je kršćanstvo, a da nije upoznao njegova otajstva. Kršćanstvo koje je on prezirao bila je zapravo obična malograđanština koju je vidio oko sebe. Bio je on gorući duh, jak um, ali ga je izjela gorčina i vlastiti nihilizam s kojim je postao bijesni rušitelj, u očajničkom revoltu prema Bogu. Kršćanstvo je doživljavao kao mlakost, kao laž pa je izmislio filozofsko-pseudoprofetski lik nadčovjeka, stvorenje nepostojeće, nemoguće. Ironija je da smo prešli put od njegova nadčovjeka do transgender stvorenja, da je „ubojstvo“ Boga urodilo promjenom antropološke paradigme. Umjesto Übermenscha, dobili smo transvestita. Sumnjam da bi Nietzsche bio oduševljen takvim utjelovljenjem njegova fantoma.

Priča o bogoubojstvu Zapada duga je i složena pa tko se želi upoznati s mojom teorijom i analizom toga procesa, najbolje je da pročita knjigu. Bogoubojstvo je započelo na giljotinama francuskih revolucionara od 1789., da bi Nietzsche nepunih stotinjak godina kasnije u svojim knjigama „Radosna znanost“ i „Tako je govorio Zaratustra“ zaključio kako smo ubili Boga i nema nam više povratka. Tu prazninu trebao je popuniti njegov nadčovjek kao filozofsko-poetski konstrukt njegova uma. A dogodilo se u praksi izopačenje, „nadčovjek“ je podivljao u boljševizmu, komunizmu, nacizmu, da bi danas završio kao muškarac koji se preoblači u ženu. Zamislite koja povijesna ironija. Zapravo, Nietzsche je poražen kako god okrenuli.

Koje će biti, tj. – preciznije govoreći – koje su već danas posljedice bogoubojstva zapadnoga svijeta?

Uh, brojne. One se umnažaju. Duhovno, društveno, normativno, politički, egzistencijalno, sigurnosno, psihosocijalno – posljedice su sve vidljivije u zapadnim društvima koja još izgledaju kao da su u stanju apsorbirati vlastite dubioze i velike ideološke, svjetonazorske podjele,

a potom i socijalne, rasne, vjerske tenzije. No to je lonac koji pišti, koji je pod pritiskom, u kojemu se gadno kuha. Ako u bilo kojem aspektu stavimo pod sitnozor društvene uzorke današnjeg Zapada, vidjet ćemo da nijedan nije bez tumorskoga tkiva. Zapadna Europa i SAD izgledaju mi kao bolesni organizam koji vlastite tumore još drži pod kontrolom, vjeruje da će ozdraviti raznim „kemoterapijama“ pripravljenima u laboratorijima neoliberalnog kapitalizma, ali i u umotvorinama nove lijeve i liberalne agende koja u svojoj promigrantskoj politici ide u krajnost – kao da autosugestijom, lijepim riječima, u stilu „all you need is love“, pod parolom sveopćeg bratstva i evanđelja bez pokore i obraćenja, tražiš lijek za teško bolesni organizam.

Prvo, u duhovnom smislu, Zapad je većinski izgubio svoju kršćansku vjeru i odrekao se vlastite kršćanske tradicije. To je najkobnija posljedica bogoubojstva vidljiva čak i u današnjoj konfuznoj Katoličkoj Crkvi, u kojoj su vjernici izmučeni krajnjom fluidnošću katoličkoga nauka i identiteta. Katolici više ne znaju što ih čini katolicima. Što znači biti katolik? Ostvaruje se proročanstvo o „dijaboličnoj dezorijentaciji“. Crkva je pola stoljeća nakon Drugoga vatikanskoga sabora u najtežoj krizi u svojoj povijesti, u krizi koja će se pokazati težom i pogubnijom od krize koju je izazvala arijanska hereza u 4. stoljeću poslije Krista. Što to znači? Znači da je na Drugom vaticanumu Katolička Crkva počinila svojevrsni doktrinalni, liturgijski i duhovni suicid. I iz te činjenice proizlazi sve zlo i kaos u nekad katoličkim zemljama, a danas ili pro forma katoličkim ili protestantiziranim i ateiziranim, a sve više i islamiziranim.

Eto nam krajnje posljedice toga duhovnoga suicida Zapada. Islam koji se širi na povijesne kršćanske prostore. Osvaja ih prividno mirnim putem. Otvorena su im sva vrata. Migrantski su valovi velika seoba stanovništva koja je inducirana, nije slučajna, niti je samo stihijska posljedica bliskoistočnih ratova. Pokrenuo se jedan proces koji se više ne može zaustaviti. Zapad tek čeka veliki društveni kaos. A to onda znači i socijalni, i što je najgore, možda i niz vjerskih građanskih ratova, niz pobuna useljenika koji vladaju sve većim europskim područjima na kojima domicilne države gube potpunu kontrolu. Veliki otpad od prave vjere, i širenje islama, povezani su procesi. No pitanje je: ima li još nešto gore od toga? Što čeka Zapad? Nisam prevelik optimist. Ne može se dugo živjeti u opsjeni i laži.

„Ako nema Boga, sve je dopušteno“, rekao je veliki Dostojevski u „Braći Karamazovima“. U istome je djelu dodao: „Propast će narod bez riječi božje, jer je duša njegova žedna riječi i lijepih dojmova“. Možemo li o Dostojevskom govoriti kao o profetu modernoga doba?

Itekako. Fjodor Mihajlovič bio je književni prorok. Prokužio je sve u samim začecima, i ateizam, i socijalizam, i nihilizam, već od sredine 19. stoljeću, u „Bjesovima“ i „Braći Karamazovima“, i u ostalim svojim djelima. Dostojevski je duboko kršćanski pisac. Njegovo je nadahnuće zapanjujuće. Djelo koje se uvijek i iznova može iščitavati, i svaki nam put daje još jednu, novu dimenziju rasvjetljenja i odgovora na ono što nam se događa. Nevjerojatno je aktualan, a za dvije godine bit će 200 godina od njegova rođenja! Zamislite, u drugoj polovici 19. stoljeća već razumjeti da je u naravi komunizma, ateizma, socijalizma i nihilizma, odnosno anarhizma, nešto duboko izopačeno. Nije to bilo tada lako razumjeti i uvidjeti. Barem ne u perspektivi da će u budućnosti donijeti privremeni trijumf sotonskoga. U piščevoj zrelijoj dobi podosta je na njega utjecao ruski kršćanski filozof i mistik Vladimir Solovjev, on mu je i održao govor na pogrebu. Dostojevskog danas konzervativni, pravoslavni Rusi i doživljavaju kao kršćanskoga proroka iako je za života Tolstoj bio slavljen kao „prorok iz Jasne Poljane“. Tolstoj je bio veliki pisac, ali, nažalost, ne i prorok. Na neki način bio je lažni prorok.

Možemo li u „Braći Karamazovima“, u liku Aljoše i Ivana, prepoznati modernu borbu vjere i nevjere, odnosno sumnje?

Možemo, ali ta je borba kompleksna, kao što su i likovi braće kompleksni. Ivan nije jednoznačan u svojim sumnjama. Na kraju je najveća žrtva bio Dmitrij. Aljoša je, za Dostojevskog, budućnost koja ipak pripada kršćanstvu kao jedinom izlazu. I starac Zosima, naravno. Kraj romana optimističan je koliko god bio dramatičan i tragičan. Ivan Karamazov je puno kompleksniji od mnogih današnjih ateista. Njega je sumnja razdirala iz moralnih razloga, mučilo ga je pitanje zla u svijetu, nije mogao prihvatiti Boga koji dopušta da djeca i nedužni toliko trpe i pate. Svatko od nas bude u životu mučen tim pitanjem, ali ako bi odbacili zbog toga Boga – iako je krivnja na čovjeku koji za zlo zlorabi svoju slobodu – što nam onda preostaje? Ništa, jeziva praznina. Besmisao. Tek onda nemamo odgovora! Ivan je tragični lik, ali je Dmitrij još tragičniji,

obilježen mnogo većom patnjom. U svakom slučaju, Aljoša i Ivan jesu dvije paradigme, vjere i odbijanja vjere koje se prepoznaju u našoj epohi kao ključne, kao unutarnja drama europske povijesti.

Kako gledate na tzv. „novi ateizam“ koji u SAD-u promiče Jerry Coyne, a u Hrvatskoj, primjerice, Ivica Puljak? Jesu li znanost i religija zaista nespojive, kako upućuje naslov jedne knjige Jerryja Coynea? Kako gledate na scijentizam?

Većina novih ateista intelektualna su djeca Richarda Dawkinsa. Ne, ne mislim da su znanost i religija nespojive, nego da znanstvenici ateisti prisvajaju znanost i katkad ju zlorabe kao svoje oruđe protiv vjere. To je učinio Dawkins koji je genetičar, biolog, to kod nas sada čini Ivica Puljak. Koristiti znanost da bi se obračunavao s vjerom – kakva je onda to znanost? Oni su nešto pogrešno prespojili. Pa nije svrha znanosti dokazivanje kako nema Boga! No očito ju oni tako shvaćaju. Prevredniju duhovnost koristeći se svojim znanstvenim autoritetima. Zapravo, ideologiziraju znanost i pretvaraju je u sluškinju vlastita ateizma!

Mnogi znanstvenici u povijesti, pa tako i veliki fizičari, bili su vjernici, da ne govorim o našem Ruđeru Boškoviću koji je bio svećenik isusovac. Znanost se nekada razvijala u okviru Crkve, sveučilišta i bolnice, knjižnice, škole, sve ustanove zapadnih društava utemeljila je Katolička Crkva! Zašto onda novi ateisti varaju i lažu naraštaje mladih ljudi? Što se scijentizma tiče, radi se upravo o tome da spomenuti novi ateisti od znanosti rade neku novu, pseudoreligiju, klanjaju se božanstvu vlastita razuma. Opet izum prosvjetiteljstva i francuske revolucije 18. stoljeća, ništa nova! Samo s novim, moćnijim, sofisticiranijim sredstvima širenja laži!

Producent i glumac Branko Lustig prije koju je godinu ustvrdio da Bog ne postoji jer da postoji, ne bi dopustio holokaust i ubijanje Židova u nacističkim logorima. Kako komentirate ovakvu argumentaciju?

Koliko se sjećam, takve je izjave davao na predavanjima u školama, hrvatskim učenicima. Komentirao sam njegov stav u kolumni na portalu vlč. Zlatka Sudca, naslov je bio sam po sebi ironično znakoviti: „Jahve, Lustig kaže da te nema“. Nije problem u Lustigovu ateizmu,

nego je problem što je iskoristio jednu tako osjetljivu temu i svjedočanstvo o holokaustu da bi iznio osobno nevjerovanje hrvatskoj djeci, da bi im propagirao svoj ateizam... Shvaćam da se svaki čovjek pred zlom pita zašto ga Bog dopušta. Ali odgovor nije zlorabiti povjerenje djece pa im iznositi svoj nihilizam, ateizam i razočaranje. Smatrao sam da na to Lustig nema pravo. Osim toga, pripomenuo sam da je prema tom gospodinu Bog bio veoma velikodušan, dao mu je dug i uspješan život. Ako gospodin Lustig smatra da je preživio kako bi svjedočio o zlu koje je preživio, onda, paradoksalno, učenicima ne ostavlja nikakvu nadu. Jer ako Bog ne postoji, čemu onda i njegovo svjedočanstvo? Sve će se ionako ponoviti. Kad bi bilo više Boga u ljudskom životu, takvog zla ne bi bilo. Kad bi gosp. Lustig u poznim godinama barem shvatio taj veliki paradoks!

Dok je u prijašnjim stoljećima kršćanstvo predstavljalo zdrav razum društva, tj. nešto što se podrazumijevalo, čini se da danas živimo u postkršćanskom društvu u kojemu je, kako pišete u knjizi, i samo spominjanje Boga postalo zabranjeno. Vi, štoviše, tvrdite da su političke i medijske elite na Zapadu otvoreno antikršćanske?

Čitavi je Zapad sve podjeljeniji po svjetonazorskoj crti, između pro-choice i gender agende i pro-life pokreta i suprotstavljanja protukršćanskoj latentnoj histeriji. Ta je podjela posebno vidljiva u tzv. anglosferi, u zemljama engleskoga govornoga područja. LGBT aktivisti sve su agresivniji, infiltrirali su se u sve pore društva i u samu Katoličku Crkvu, i svoju agendu propovijedaju kao ekskluzivnu licencu za ljudska prava. Ako nemaš njihovu „licencu“, tamo gdje oni dominiraju nema ti kruha i nema te u medijima, pa ni u strukturama vlasti, barem ne na utjecajnijim mjestima. Nema te zapravo nigdje ako im se otvoreno suprotstaviš. Gledaju kako će čovjeka zgaziti, uništiti mu posao, karijeru, genderizam je lice novoga totalitarizma. Njegov, rekao bih ironično, i rod i spol. Ili bolje reći – nerod i antispol. Jer tamo gdje si izmislio desetke rodni kategorija, ni roda ni spola više ni nemaš. Tamo gdje je sve fluidno, gubi se oblik, forma. A bez forme, sadržaj je želatinozan. Zašli smo duboko u močvaru. Gube se svi prijašnji tragovi, ljudi su dezorijentirani, traže uporište. Ono je za nas jedino u Kristu i Njegovim otajstvima. U ovim vremenima prionimo čvršće uz Krista i Njegovu Majku.

Progon kršćana poprima razne bizarne i suptilne oblike. Na djelu je i verbalni delikt.

Kako tumačite tu gotovu patološku mržnju koja danas u Europi postoji prema svojoj povijesti, kulturi i tradiciji koja je ukorijenjena u kršćanstvu?

To je fenomen koji tek treba psihosociološki, fenomenološki i povijesno istražiti jer je nevjerojatan. Nisam ga primijetio ni u jednoj drugoj kulturi i civilizaciji koliko u zapadnoj. Hoćete li to naći kod muslimana, Židova, Kineza i ostalih naroda i vjera kao kod zapadnih? Teško, gotovo nimalo. Ta samomržnja, patološki osjećaj kolektivne krivnje, beskrajnoga kruga nekakvih isprika, samokažnjavajući mazohizam do odricanja od vlastita identiteta, kako je to primijetio Alain Finkielkraut – upravo to, da se od nas u ime neke povijesne krivnje (misli se na zapadnoeuropske narode), traži negiranje vlastita identiteta – zapanjujuća je posljedica te mržnje na svoju naciju, kulturu i vjeru! Što će nam na kraju ostati ako se svega odrekemo, ako se odrekemo esencije? A čim si se svjesno, pobunjenički odrekao Boga, otvorio si Pandorinu kutiju.

U knjizi „Čudna smrt Europe“ Douglas Murray piše da je kršćanska Europa izgubila ne samo vjeru u svojega Boga, nego i u svoje ljude: „‘Razum’ i ‘racionalnost’ potaknuli su ih da čine neizmjereno nerazumne i neracionalne stvari. Bio je to samo još jedan sustav koji su ljudi iskoristili kako bi nadzirali druge ljude. Ljudi su uništili vjerovanje u autonomiju čovjeka.“ Kako gledate na ovu tvrdnju?

Gledam kao na još jednu paradoksalnu posljedicu bogoubojstva! Naime, onda kad je još u vrijeme Descartesa, a kasnije i u Francuskoj revoluciji, ustanovljena autonomija čovjeka u odnosu na Boga, dogodio se rascjep u zapadnoj svijesti koji je doveo do toga da se i sama autonomija čovjeka, odnosno njegova slobodna volja i pravo na izbor dobra, da se dignitet čovjeka kao Imago Dei, slike Božje, i Božjeg stvorenja i u Kristu našeg posinovljenja, potpuno pogazio, uništio, izgnao iz vlastite biti. Svaki totalitarni sustav je paranoidan. Pogledajte elemente totalitarizma i paranoje u procesu genderizma, s kakvom se strašću ljudima prijeti i silom utjeruje novo pojmovlje, nove ideje izopačene

antropologije. Kakvu autonomiju ima čovjek koji u sebi nosi prisilu da se u tijelu muškarca osjeća kao žena i da mu onda LGBT ideolozi kažu da je to u redu, i od njega prave ikonu za vlastite predstave, sve kako bi uništili poredak koji se temelji na kršćanskom braku i obitelji!? Čovjek koji je proglasio vlastitu autonomiju od Boga na kraju potpuno gubi autonomiju! Nema je! Ostaje privid slobode! Ostaje društvo koje nam daje osjećaj kao da živimo u nekoj nasnimljenoj matrici, u nekom paralelnom svijetu u kojem više ne vrijede stari zakoni urušeni preko noći!

Može li Europa preživjeti odbacivanje kršćanstva ili će prazninu koja je nastala gubitkom kršćanskih vrijednosti popuniti neke druge vrijednosti?

Znate i sami odgovor na ovo pitanje. Europa koja se odrekla Krista postat će islamska. Dakle, neki drugi svijet. Ako liberali i ljevica misle da oni mogu popuniti prazninu nastalu „smrću“ Boga, neka samo izvole, kad stignu do ruba ponora, mi ćemo biti na drugoj strani. Između nas i njih ne će biti mosta. Samo što je naša strana Božja strana, i dokle god gradimo kuću na stijeni s Kristom, pa ako nas bude ostala i tek šačica, mi ćemo živjeti, i vjera će opet rasti. Nemam straha, nazidani na Kristu, kako bi rekao sv. Pavao, možemo biti rušeni, ali ne i srušeni. Još nije kasno za europsko kršćansko buđenje, osvješćivanje, barem u nekim zemljama. Mi smo u velikom duhovnom, svjetonazorskom ratu. S krunicom u ruci, kao u doba bitke kod Lepanta, nastojati živjeti po Kristu, u sakramentima, i po Riječi Božjoj, iznova pronalaziti vlastiti katolički identitet, brinuti se za obitelji koje su jezgra svake obnove društva, naroda i Crkve – Isuse, gdje nam je ta svijest? Koga da se bojimo? Ta s krovova bi svećenstvo o ovome moralo vikati i biskupi grmjeti s propovjedaonica. Kad ono – muk. Tajac. Ili smijeh, kao da živimo u doba dokolice, kao da nema rata, kao da ne nadiru sile tame. U stilu, što ovi apokaliptičari i mračnjaci govore, fanatici... dok se sve ne uruši. A kad se uruši, mi ćemo s Kristom sve graditi iznova. S Kristom si neuništiv. Crkva je Njegovo Mistično Tijelo, zato je nitko ne može uništiti. Kad bi se Europa vratila Kristu – o Bože, kako bi iznova zasjala!